

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ПРИМИРЕННЯ: НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

Однією із основних тенденцій дослідження проблеми впровадження ювенальної юстиції в Україні є посилення уваги щодо такої її складової як ювенальне кримінальне право, ювенальна пеналогія, що передбачає більш поглиблений аналіз сучасного кримінального законодавства України, чинної системи кримінально-правового впливу, особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх правопорушників з точки зору досягнення їхнього виправлення та ресоціалізації більш гуманними способами за умови економії кримінальної репресії, порівняно із дорослими. Як на сьогодні, особливість відповідальності та покарання неповнолітніх відтворюється - в існуванні специфічної системи кримінальноправових примусових заходів виховного характеру, визначених у ч. 2 ст. 105 КК, що мають застосовуватися як під час звільнення неповнолітнього правопорушника від кримінальної відповідальності, так і під час звільнення від покарання; у незастосуванні найсуворішого виду покарання – довічного позбавлення волі; значно менших термінів основних та додаткових видів покарання; у більш широкій сфері та більш гуманних умовах звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо. У даному випадку існують всі підстави розглядати ці особливості кримінально-правового впливу на неповнолітніх у якості складових ювенального кримінального права. Проте це є не достатнім, враховуючи міжнародні стандарти та сталі тенденції законодавчого та правозастосовного досвіду інших країн світу в сфері кримінального правосуддя неповнолітніх. Слід відмітити, що останнім часом в дослідженнях з проблем особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх (Є.М. Вечерова, А.Є. Голубов, Є.С. Назимко, Т.Г. Пономарьова, Н. Федорчук тощо) все частіше звертається увага на доцільність запровадження відновного правосуддя щодо неповнолітніх - специфічної системи вирішення кримінально-правового конфлікту, сутність якої полягає у активній добровільній участі усіх сторін конфлікту у його вирішенні (як в межах, так і поза межами кримінального правосуддя), у спрямуванні до справедливого поновлення порушених злочином прав та законних інтересів потерпілої особи, відшкодування завданих збитків. Виходячи з того, що в основу терміну «відновне правосуддя» покладено примирення винного з потерпілим, вітчизняними вченими все більша увага приділяється важливості та доцільності застосування процедури примирення у справах щодо неповнолітніх, поширення сфери кримінально-правових відносин, коли конфлікт вирішується за участю потерпілого та обвинуваченого. Проте перспективність цього напрямку слід оцінювати не лише з позицій впровадження відновного правосуддя, але й щодо доцільності визначення особливого, спеціального інституту примирення в межах чинного законодавства, який має стати складовою (підсистемою) більш загального інституту «Особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» та регламентуватися положеннями Розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу. В чинному кримінальному законодавстві категорія «примирення» у положеннях Загальної частини КК використовується двічі: у ст. 46 КК, що регламентує загальний вид звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду; та у ст. 75 КК, де йдеться про те, що суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Отже ці два різновиди застосування примирення у кримінальному праві різняться як стадіями

кримінального правосуддя (досудову розслідування, судове провадження), так і кримінально-правовими наслідками угоди про примирення (звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання). Відтепер, залежність факту застосування кримінальної репресії від волі потерпілого, покладена не лише в основу певних кримінально-процесуальних інститутів, але й матеріальних кримінально-правових інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – фізичною особою, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Проте розвиток та удосконалення інституту «примирення» в межах матеріальної галузі права – кримінального права має подовжуватися. І це має бути напрям щодо формування спеціальних більш пільгових підстав та умов застосування примирення під час вирішення кримінально-правового конфлікту, суб'єктом якого є неповнолітня особа. Чинники, які доводять доцільність такого кроку є досить багаточисельними. Примирення - є міжгалузевим самостійним інститутом як кримінального, так і кримінальнопроцесуального права, який переважно формувався у відповідності із основними положеннями міжнарод

250

них стандартів та позитивного досвіду законодавчої та правозастосовної діяльності інших країн світу. Примирення – це передусім шлях до каяття, самоудосконалення через добровільне волевиявлення особи, спрямоване на визнання вини та укладення певної угоди з приводу вирішення досить різних питань, як таких що стосуються поновлення стану безпеки, відшкодування завданих матеріальних та моральних збитків. Примирення – це добровільна угода, яка стосується досить важливого для винної особи питання – визначення загальноприйнятого сторонами конфлікту обсягу кримінального та кримінальнопроцесуального примусу (потерпілий відмовляється від поданої заяви про притягнення до кримінальної відповідальності; просить закрити вже порушену кримінальну справу; звертається до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності; не заперечує про звільнення від кримінальної відповідальності або покарання тощо). Таким чином, розглядуваний інститут «примирення», окрім інтенсивного відновлення порушених прав та інтересів потерпілого, суттєво сприятиме досягненню мети покарання щодо неповнолітніх у більш оптимальні терміни, а відповідно і зниженню рівня рецидивної злочинності. Зазначені характеристики безумовно спрацюватимуть по відношенню до неповнолітньої особи на більш ефективному рівні, що має свідчити на користь застосування примирення і у разі вчинення неповнолітнім злочинів середньої тяжкості, певних видів тяжких (можливо не насильницького спрямування). І ще один аспект, на який слід звернути увагу. Досить цікавими є порівняння за змістом ст.ст. 45 та 46 КК, які регламентують різні види звільнення від кримінальної відповідальності. Інститути, передбачені ст. 45 та 46 КК, з одного боку, містять досить схожі (тотожні) кримінально-правові підстави в частині кількості злочинів та їхньої тяжкості. В той же час, - досить різні вимоги щодо посткримінальної поведінки винної особи. Так, відповідно до вимог ст. 46 КК, окрім загальних ознак, які стосуються попереднього виду звільнення, визначається важлива специфічна характерна ознака - особа, яка вчинила злочин, має примиритися з потерпілим. Наявність лише позитивної посткримінальної поведінки (відшкодування збитків, усунення шкоди) особи, яка вчинила злочин, є недостатньою. У разі наявності декількох потерпілих – примирення має відбутися із кожним із них. Тож у разі конкуренції ст. 45 та ст. 46 КК, пріоритет має надаватися нормі, яка містить ті підстави, які є більш м'якими для винної особи. За умови відшкодування збитків та відсутності примирення може застосовуватися ст. 45 КК (за наявності інших підстав). В даному випадку доцільним є порівняння кримінально-правових інститутів, передбачених ст.ст. 45 та 46 КК, з точки зору розуміння інституту примирення як такої широкої соціально-правової категорії, основної сутнісної складової відновного правосуддя, що охоплює активне та добровільне залагодження кримінальноправового конфлікту, а отже передбачає (окрім відшкодування) каяття, сприяння розкриттю злочину.

Практично, якщо орієнтуватися на більш широке тлумачення примирення, то за змістом та сутністю ці норми різняться лише тим, чи досягається угода про примирення. Адже особа, яка покалася, відшкодувала збитки, готова до надання допомоги у розкритті злочину, а відповідно і до примирення. Тож, скоріше примирення не досягається саме з при чини відсутності такого бажання у потерпілої особи, яка має добровільно погодитися на таку угоду. Проте якщо результати такого аналізу спроектувати на можливість виокремлення спеціальних норм щодо неповнолітніх, питання доцільності існування двох інститутів, передбачених ст. 45 та 46 КК, втрачає свою актуальність, оскільки ставлення до факту примирення із неповнолітньою особою з боку потерпілого скоріше буде обумовлюватися більш гуманними міркуваннями, а відповідно і більшою схильністю до ухвалення угоди про примирення. Маємо погодитися із позицією тих вчених (Л.В. Головка), які вважають, що потерпілий, який отримав можливість реально приймати участь у вирішенні питання щодо кримінальної відповідальності злочинця, у визначенні розміру компенсації як обов'язкової умови угоди, ставши свідком щирого каяття винної особи, - охоче йде їй на зустріч. Підсумовуючи зазначене, наголошуємо на тому, що розвиток та удосконалення інституту «примирення» в межах матеріальної галузі права – кримінального права має продовжуватися. Законодавча та правозастосовна практика впровадження відновного правосуддя в Україні посилюють значення та обумовлюють доцільність визначення особливого, спеціального інституту примирення в межах чинного законодавства, який має стати складовою (підсистемою) більш загального інституту «Особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» та регламентуватися положеннями Розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу. Цей напрям реформування має бути пов'язаний із подальшим розширенням сфери дії кримінально-правового інституту «особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» шляхом визначення окремої від дорослих сфери регулювання інституту примирення неповнолітнього злочинця із потерпілим та формулювання спеціальних більш пільгових підстав та умов застосування примирення під час вирішення кримінально-правового конфлікту, суб'єктом якого є неповнолітня особа.